

MAŁGORZATA KOCHAŃSKA

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku
Katedra Nauk o Bezpieczeństwie

BEZPIECZNA SZKOŁA – PRAWDA CZY MIT?

SECURITY SCHOOL/SAFE SCHOLL – TRUTH OR MYTH?

Streszczenie

W artykule autorka przedstawia stan bezpieczeństwa pracy środowiska szkół i placówek oświatowych. Wykorzystuje w tym celu dane statystyczne publikowane przez GUS – dotyczące pracowników zatrudnionych w sferze edukacji oraz uczniów, zawarte w Systemie Informacji Oświatowej. Podjęte przez Ministerstwo Edukacji kroki mające minimalizować skutki współczesnych zagrożeń [od zdrowotnych, fizycznych, przez informatyczne, psychiczne, środowiskowe] są niewystarczające bez zmiany postawy i nastawienia do bezpieczeństwa pracy samych nauczycieli, opiekunów i kadry zarządzającej szkołą lub placówką oświatową.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, wypadki przy pracy, wypadki uczniów, zagrożenia środowiska pracy.

Summary

In the article the author presents work safety state of schools and educational institutions. It uses for this aim statistical data published by the Central Statistical Office of Office – concerning workes emploted in education and students included in the Polish Educatinal Inforamtion System. Some actions undertaken by the Ministry of Education to minimize the effects of contemporary threats (of health, mental, physical, through Information technology and environmental) are insuffcient without a rapid change of attitude to health and safety at work by teachers, counsellors, scholl leaders or educational institution management.

Key words

Health and safety, accidents at work, accidents at educational institutions, occupational health hazards

Szkoły nie można zreformować z zewnątrz, bo najważniejsza część jej działalności rozgrywa się w sferze psychologicznej, jest „dzianiem się” pomiędzy uczniami i nauczycielami, którego za pomocą urzędniczych rozporządzeń zmienić niepodobna

Andrzej Samson, „20 tysięcy godzin w budzie”

Bezpieczeństwo w placówkach oświatowych należy rozważać na trzech płaszczyznach:

- uczniów/słuchaczy,
- pracowników szkoły lub placówki oświatowej,
- otoczenia zewnętrznego mającego wpływ na poczucie bezpieczeństwa szeroko rozumianej szkoły lub placówki oświatowej.

Zadania kierownika/dyrektora placówki oświatowej lub szkoły w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy zostały określone zarówno w ustawie kodeks pracy¹, jako pracodawcy, ale i w branżowych aktach prawnych wydawanych przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu oraz Rady Ministrów.² W myśl tych przepisów Dyrektor zapewnia bezpieczne i higieniczne warunki pobytu w szkole lub placówce oświatowej a także bezpieczne i higieniczne warunki uczestnictwa w zajęciach organizowanych przez szkołę lub placówkę oświatową poza obiektami należącymi do tych jednostek.

Jednocześnie prowadzący placówkę oświatową lub szkołę organizuje procesy pracy dla swoich pracowników:

- kadry dydaktycznej [nauczycieli],
- obsługi administracyjno-technicznej,
- innych osób/podmiotów świadczących pracę na rzecz szkoły lub placówki oświatowej,
- uczniów przebywających na terenie obiektu.

¹ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. KODEKS PRACY. t.j. Dz.U. 2014 poz. 1502 Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 września 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks pracy Ze zmianami: Dz.U. 2014 poz. 1662, Dz.U. 2015 poz. 1240, Dz.U. 2015 poz. 1224, Dz.U. 2015 poz. 1066, Dz.U. 2015 poz. 1268, Dz.U. 2015 poz. 1220

² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie realizacji Rządowego programu wspomagania w latach 2015–2018 organów prowadzących szkoły w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach – „Bezpieczna+”, Dz.U. 2015 poz. 972, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach Dz. U. 2003 nr 6 poz. 69, ze zmianami: Dz.U. 2009 nr 139 poz. 1130, Dz.U. 2010 nr 215 poz. 1408, Dz.U. 2011 nr 161 poz. 968,

Problematyka bezpieczeństwa została zapisana w tzw. podstawach programowych, które szkoły lub placówki oświatowe mają obowiązek realizować. Wyróżnia się podstawę programową kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, podstawę programową kształcenia ogólnonarodowego oraz w zawodach.

We się wszystkich tych dokumentach uwzględnia się problematykę ergonomii oraz bezpieczeństwa i higieny pracy. Oznacza, to powszechność występowania tych treści we wszystkich typach szkół [publicznych czy niepublicznych].

Miernikiem bezpieczeństwa pracy jest m.in.: urazowość czy zachorowalność na choroby zawodowe.

Główny Urząd Statystyczny w Roczniku Statystycznym Rzeczypospolitej Polskiej 2015³ podaje, że w obszarze *Edukacja* wypadkowi przy pracy uległo 4 659 osób, a dla porównania w branży uważanej za najcięższą i najbardziej zagrożoną wypadkami: *Górnictwo i wydobywanie*, tych osób było tylko 2 298. Dodajmy, że są to dane dotyczące pracowników.

Dane statystyczne dotyczące zdarzeń wypadkowych dzieci i młodzieży są publikowane w Systemie Informacji Oświatowej [SIO] publikowane na stronach Ministerstwa Edukacji. W roku 2014 uczestniczyło w nich 71 604 osoby nieletnie, dla porównania w Polsce w tym okresie ogółem 88 641 osób uległo zdarzeniu kwalifikowanemu jako wypadek przy pracy.

Problematyką bezpieczeństwa pracy w szkołach i placówkach oświatowych zajmują się od roku 2008 nie tylko poprzez monitoring stanu warunków pracy ale także przez promowanie kultury bezpieczeństwa.⁴

Tabela 1: Poszkodowani w wypadkach

	GOSPODARKA NARODOWA		SZKOŁY, PLACÓWKI OŚWIATOWE
	Edukacja	Górnictwo i wydobywanie	Dzieci i młodzież [uczniowie, podopieczni]
2014	4 659	2 298	71 604
2008	4 296	3 180	149 494

Źródło: GUS, SIO wg roczników 2008 i 2014.

Dane statystyczne są zatrważające, liczba wypadków śmiertelnych w roku 2014 wynosiła odpowiednio:

- w obszarze edukacja: 5;
- wśród dzieci i młodzieży: 44;

³ W tabeli 23 Poszkodowani w wypadkach przy pracy (poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie), op cit.

⁴ M.in.: poprzez wykłady prowadzone dla dyrektorów szkół i placówek oświatowych w Wyższej szkole zarządzania w Gdańsku w ramach studiów podyplomowych „Zarządzanie oświatą”.

- w górnictwie i wydobywaniu: 25.

Dane dotyczące wypadków z udziałem dzieci i młodzieży mogą być zaniżone z uwagi na fakt ich niezgłaszania przez rodziców i opiekunów. Powodem jest chęć uniknięcia „odwetu” ze strony osoby odpowiedzialnej za zapewnienie bezpieczeństwa dziecku w czasie przebywania pod jej opieką.

Psychologia rozwoju dzieci i młodzieży w wieku od 6 lat do 18 wskazuje na wzrastającą niezależność jednostki od otoczenia w różnych obszarach jej funkcjonowania.⁵ W okresie obowiązkowej nauki przypadają etapy życia:

- wiek koziółka [3-6/7/ lat],
- wiek szkolny [6/7 – 12/13 lat],
- wiek niepokojów dojrzewania [12/13 lat – 16/17 lat],
- wiek młodzieńczego entuzjazmu [16/17 lat – 18/20].⁶

Czy zatem w szkołach i placówkach oświatowych polskiego systemu oświatowego⁷ opartego na etapach rozwoju psychicznego człowieka, można założyć, że adekwatnie do wieku będzie więcej zdarzeń wypadkowych z udziałem podopiecznych, właśnie z uwagi na charakter ich rozwoju?

Tabela 2 Wypadki w szkołach i placówkach w roku szkolnym 2013/2014 wg typów szkół

		0001	0002	0100	Razem
		ciężki	śmiertelny	inny	
00001	Przedszkole	9	2	2732	2743
00003	Szkoła podstawowa	64	16	31361	31441
00004	Gimnazjum	33	22	25269	25324
00013	Zasadnicza szkoła zawodowa	2	1	1255	1258
00014	Liceum ogólnokształcące	12	1	5475	5488
00015	Liceum profilowane	0	0	21	21
00016	Technikum	10	2	4408	4420

Źródło: wg SIO stan na 30.09.2014 r.

⁵ A. Brzezińska, *Portrety psychologiczne człowieka. Jak zmienia się człowiek w ciągu zbycia*, Remedium, 4(122), 1-3

⁶ Ibidem, s. 4 za Debesse, M. (1983). *Etapy wychowania*. Warszawa: WSiP.

⁷ wiek koziółka [3-6/7/ lat] odpowiada przedszkolom, punktom przedszkolnym,
- wiek szkolny [6/7 – 12/13 lat], to szkoła podstawowa i I klasa gimnazjum,
- wiek niepokojów dojrzewania [12/13 lat – 16/17 lat], gimnazjum i szkoły średnie, w tym licea profilowane, technika
- wiek młodzieńczego entuzjazmu [16/17 lat – 18/20] to uczniowie szkół średnich, techników

Środowisko pracy uczniów szkół zawodowych, to przede wszystkim miejsce nauki zawodu, wykorzystujące różnego typu maszyny i urządzenia, to także specyficzne procesy technologiczne, które stanowią źródło zagrożeń wypadkowych. Jednak to w szkole podstawowej dochodzi do największej liczby rejestrowanych zdarzeń wypadkowych.

Jakie są przyczyny powstawania incydentów urazowych u dzieci i młodzieży? Dane prezentowane są w tabelach 3-5.

Tabela 3 Wypadki wg przyczyn w roku szkolnym 2013/2014

	ciężki					zły stan techniczny obiektów
	brak lub niedostateczny nadzór nad uczniem	inna przyczyna	nieuwaga	pobicie, umyślne uderzenie	uderzenie nieumyślne	
Razem	2	30	76	3	24	1

Źródło: wg SIO stan na 30.09.2014 r.

Zaskakującym jest fakt, że przyczyną zdarzeń wypadkowych określanych w terminologii badania wypadków jako „ciężkich”⁸ jest „brak nadzoru pedagogicznego nad uczniem” oraz „zły stan techniczny budynków”.

⁸ Za ciężki wypadek przy pracy, ustawodawca uznaje wypadek, w wyniku którego nastąpiło ciężkie uszkodzenie ciała, takie jak: utrata wzorku, słuchu, mowy, zdolności rozrodczej lub inne uszkodzenie ciała albo rozstrój zdrowia naruszające podstawowe funkcje organizmu, a także choroba nieuleczalna lub zagrażająca życiu, trwała choroba psychiczna, całkowita lub częściowa niezdolność do pracy w zawodzie albo trwałe, istotne zeszpecenie lub zniekształcenie ciała (art. 3 ust. 5 Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. t.j. Dz.U. 2015 poz. 1242. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 sierpnia 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych).

Fotografia 1 Rok 2009 w szkole podstawowej w Zgierzu zawalił się dach

Źródło: http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-uwaga-szkola-niebezpieczna-dla-zdrowia,nld,218991#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox

Ustawa o systemie oświaty,⁹ wskazuje na obowiązki szkoły w zakresie „kształcenia, wychowania i **opieki**”: „System oświaty zapewnia w szczególności utrzymanie bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki, w szkołach i placówkach oraz upowszechnianie wśród dzieci młodzieży wiedzy o bezpieczeństwie oraz kształtowanie właściwych postaw wobec zagrożeń i sytuacji nadzwyczajnych”.¹⁰

⁹ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2015 r. poz. 2156 oraz z 2016 r. poz. 35 i 64) ogłoszona dnia 21 grudnia 2015 r. obowiązuje od dnia 25 października 1991 r.

¹⁰ Ibidem, art. 1 ust.10 i ust. 16

Podobne zapisy znajdziemy w Ustawie – Karta Nauczyciela¹¹, która w artykule 8 stanowi „*Nauczyciel obowiązany jest rzetelnie realizować podstawowe funkcje szkoły: dydaktyczną, wychowawczą i opiekuńczą*”

Tabela 4 Wypadki wg przyczyn w roku szkolnym 2013/2014 cd.

	śmiertelny		
	inna przyczyna	nieuwaga	uderzenie nieumyślne
Razem	15	25	4

Źródło: wg SIO stan na 30.09.2014 r.

Tabela 5 Wypadki wg przyczyn w roku szkolnym 2013/2014 cd.

inny								
niewłaścicie postępowanie się maszynami i urządzeniami	niewłaścicie zabezpieczenie klatek schodowych i korytarzy	niewłaścicie zabezpieczenie maszyn i urządzeń	nieznajomość lub nieprzestrzeganie przepisów w BHP	prowadzenie zajęć niezgodne z programem	zły stan techniczny maszyn i urządzeń	zły stan techniczny obiektów	zły stan techniczny wyposażenia, sprzętów	zły stan zdrowia lub niepełna zdolność do zajęć
27	4	6	221	6	5	40	20	98

brak lub niedostateczny nadzór nad uczniem	brak lub zły stan środków ochrony indywidualnej oraz odzieży roboczej	inna przyczyna	nieuwaga	pobicie, umyślne uderzenie	uderzenie nieumyślne
70	3	13381	45950	935	10658

Źródło: wg SIO stan na 30.09.2014 r.

¹¹ Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2014 r. poz. 191 i 1198 oraz z 2015 r. poz. 357, 1268 i 1418) ogłoszona dnia 12 lutego 2014 r. obowiązuje od dnia 1 lutego 1982 r.

W świetle powyżej przedstawianych danych statystycznych trudno jest w mojej ocenie za wypadki uczniów w szkołach obwiniać tylko i wyłącznie ich samych, z powodu przechodzenia z jednego etapu rozwoju psychicznego w inny.

Podane w tabelach przyczyny: „*niewłaściwe zabezpieczenie klatek schodowych i korytarz*”, „*Zły stan techniczny maszyn i urządzeń*”, „*zły stan techniczny obiektów*”, „*zły stan techniczny wyposażenia, sprzętów*” i wreszcie „*nieznajomość lub nieprzestrzeganie przepisów BHP*” nasuwają duże wątpliwości co do kwalifikacji i kompetencji osób prowadzących placówkę – dyrektorów a także pracowników służby bezpieczeństwa i higieny pracy, jako organu opiniotwórczego dla pracodawcy ale przed wszystkim zaskakuje postawa nadzoru organu prowadzącego szkołę lub placówkę oświatową.

Od roku 2008 w wybranych pomorskich szkołach i placówkach oświatowych realizuję badania ankietowe na temat bezpieczeństwa pracy wśród kadry kierowniczej, kadry dydaktycznej oraz pracowników administracyjno-technicznych. Podstawowym narzędziem zapewniania bezpieczeństwa dla prowadzących szkołę lub placówkę oświatową, wg respondentów są:

- monitoring,
- wprowadzenie identyfikatorów imiennych dla uczniów, pracowników i osób wizytujących szkołę lub placówkę oświatową,
- zamykanie drzwi wejściowych w godzinach pracy szkoły, dzwonki, domofony [videodomofony itp.],
- pracownik lub Agencja Ochrony.

Fotografia 2

SPOŁECZNE

NAPAD W SZKOLE. 10-LETNI CHŁOPIEC ZOSTAŁ POBITY PRZEZ KOLEGÓW Z KLASY NA KORYTARZU W PUŁAWSKIEJ SZKOLE

Publikacja: 4 kwietnia 2014, 18:10

Lubie to!

Źródło:

<http://lublin.tvp.pl/14665123/napad-w-szkole-10letni-chlopiec-zostal-pobity-przez-kolegow-z-klasy-na-korytarzu-w-pulawskiej-szkole>

Zdecydowana większość badanych uważa, że ww. środki organizacyjno –techniczne są wystarczające aby zapewnić bezpieczeństwo. Pytanie pozostaje otwarte: Dla kogo, czy dla szkoły/placówki oświatowej czy przebywających w niej uczniów?

Normą stało się użytkowanie kamer przemysłowych bez stałego nadzoru, a więc w sytuacjach [takich jak przedstawionej powyżej na fotografii 2] nie można zareagować natychmiast. Również kierujący placówką mają problem z określeniem w jaki sposób są przechowywane pliki ze szkolnego monitoringu [w większości przypadków odpowiedzialnością obciążono szkolnego administratora sieci komputerowej].

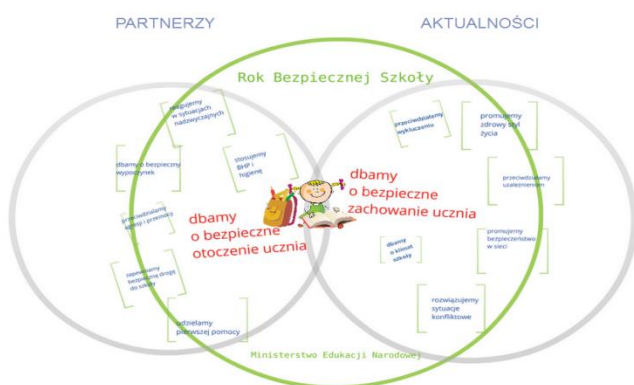
Urzednicy państwowi dostrzegli problem dopiero w roku szkolnym 2012/2013 ogłaszając go „Rokiem bezpiecznej szkoły” [por. niżej strona startowa projektu – fotografia 3]. Potem był program na lata 2014-2016 „Bezpieczna i Przyjazna szkoła”.

Wydzielono w niej dwa obszary oddziaływania:

- bezpieczne otoczenie ucznia,
- bezpieczne zachowanie ucznia.

W ramach pierwszego obszaru wydzielono moduł pn.: „poznajemy BHP i higienę”. W nowym wydaniu moduł ten nosi nazwę „stosujemy BHP i higienę pracy”

Fotografia 3
Rok szkolny 2011/2012

Rok szkolny 2015/2016

Źródło: <http://www.bezpiecznaszkola.men.gov.pl>

Dla postronnych obserwatorów środowiska oświatowego wydawać by się mogło, że jesteśmy świadkami konsekwentnej realizacji projektu poprawy warunków pracy, przebywania dzieci i młodzieży w szkole czy placówce oświatowej.

Zastrzeżenie moje budzi już fotografia ilustrująca ten moduł: podręczny sprzęt gaśniczy. Czyżby autorzy projektu za bezpieczeństwo uważali tylko spełnianie wymogów z zakresu ochrony przeciwpożarowej?

Im bardziej poszukujemy przedmiotowych informacji, tym bardziej zadziwia korzystającego z serwisu zawartość tego modułu: wybierając zakładkę „Działania” zostaniemy poinformowani o:

- *Stanowisku Departamentu Matki i Dziecka w Ministerstwie Zdrowia w sprawie zapobiegania i zwalczania wszawicy u dzieci i młodzieży,*
- *Ogólnopolskim Młodzieżowym Turnieju Turystyczno – Krajoznawczym PTTK (OMTTK PTTK),*
- *Opracowaniu przygotowanym przez Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego – Państwowy Zakład Higieny: Zasady udostępniania wody wodociągowej dzieciom w placówkach szkolno-wychowawczych – bezpieczne formy i zalecenia higieniczno-sanitarne.*

Ten ostatni materiał dotyczy zapewnienia higieny w czasie użytkowania m.in. dystrybutorów wody czy tzw. fontann. Znajdziemy tam oto taki fragment:

*Pewne problemy mogą się natomiast wiązać z nieprawidłowościami w konstrukcji fontann, do których należy przede wszystkim pionowy układ sztorcowo osadzonego zaworu. Układ taki sprawia, że osoby korzystające z fontanny, zwłaszcza dzieci, mają skłonność do wkładania końcówki kranu bezpośrednio do ust, zwłaszcza jeśli ciśnienie wypływu wody jest zbyt niskie, w związku z czym strumień wody nie jest wyrzucany na wystarczającą odległość. Inne problemy to turbulentny (nie laminarny) wypływ wody, czego efektem jest rozpryskiwanie się wody, **ryzyko zanieczyszczenia mikrobiologicznego powierzchni misy oraz związane z rozlaną w okolicy urządzenia woda ryzyko poślizgnięcia się i urazu**¹².*

Fontanny tego typu jako źródło wody do picia były często wykorzystywane w placówkach oświatowo-wychowawczych w USA, jednak

¹² Wytłuszczenie autorki

badania przeprowadzone w Kalifornii w liczącej 3211 osób grupie uczniów w wieku gimnazjalnym (średnia wieku 12,3 lat) wykazały, że większość z nich (59%) negatywnie ocenia jakość wody z tego typu urządzeń oraz ich stan sanitarny i niechętnie zapatruje się na korzystanie z nich, a około 30% nie czyni tego wcale. Duże znaczenie dla przeciwdziałania temu ma utrzymywanie urządzeń w czystości i odpowiednim stanie higienicznym.¹³

Program „Promujemy zdrowy tryb życia” w ramach realizacji projektu Bezpieczna+, może w efekcie końcowym powiększyć statystykę zdarzeń urazowych klasyfikowanych jako „inne”! Dodatkowym „utrudnieniem” stało się „utrzymanie urządzeń w czystości i odpowiednim stanie higienicznym”¹⁴, co oznacza codzienną sanityzację, dezynfekcję i stały nadzór nad tymi urządzeniami.

Z rozmów prowadzonych z przedstawicielami niektórych szkół i placówek Pomorza dowiedziałam się, że z powodu braku środków finansowych i zabezpieczenia zasobów ludzkich, ograniczą się tylko do ... wycierania wodą z płynem kuchennym [sic].

Wydaje się, że rację ma cytowany na wstępie Andrzej Samson, potwierdzają to także wyniki moich badań, dopóki sami nauczyciele i dyrektorzy szkół i placówek oświatowych nie zrozumieją, że to właśnie oni są odpowiedzialni za bezpieczeństwo swoich podopiecznych, to żadne zewnętrzne programy skutecznie nie wyeliminują incydentów wypadkowych z udziałem dzieci i młodzieży a także samych pracowników szkoły czy placówki oświatowej.

Pytanie zawarte w tytule artykułu „Bezpieczna szkoła prawda czy mit?” pozostaje otwarte.

Bibliografia

1. Brzezińska, Portrety psychologiczne człowieka. Jak zmienia się człowiek w ciągu zbycia, Remedium, 4(122), 1-3

¹³ Zasady udostępniania wody wodociągowej dzieciom w placówkach szkolno-wychowawczych bezpieczne formy i zalecenia higieniczno-sanitarne, Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego - Państwowy Zakład Higieny Zakład Higieny Środowiska, Warszawa 2015, s.7

¹⁴ ibidem

2. <http://lublin.tvp.pl/14665123/napad-w-szkole-10letni-chlopiec-zostal-pobity-przez-kolegow-z-klasy-na-korytarzu-w-pulawskiej-szkole>, (pobrano: 25.01.2016)
3. <http://www.bezpiecznaszkola.men.gov.pl>, (pobrano: 25.01.2016)
4. http://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-uwaga-szkola-niebezpieczna-dla-zdrowia,nld,218991#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox, (pobrano: 25.01.2016)
5. M. Debesse, (1983). Etapy wychowania. Warszawa: WSiP.
6. M. Kochańska, Kultura bezpieczeństwa w placówkach oświatowych
7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 czerwca 2015 r. w sprawie realizacji Rządowego programu wspomagania w latach 2015–2018 organów prowadzących szkoły w zapewnieniu bezpiecznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach – „Bezpieczna+”, Dz.U. 2015 poz. 972, Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 31 grudnia 2002 w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach Dz. U. 2003 nr 6 poz. 69, ze zmianami: Dz.U. 2009 nr 139 poz. 1130, Dz.U. 2010 nr 215 poz. 1408, Dz.U. 2011 nr 161 poz. 968,
8. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks Pracy. t.j. Dz.U. 2014 poz. 1502 Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 września 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Kodeks pracy Ze zmianami: Dz.U. 2014 poz. 1662, Dz.U. 2015 poz. 1240, Dz.U. 2015 poz. 1224, Dz.U. 2015 poz. 1066, Dz.U. 2015 poz. 1268, Dz.U. 2015 poz. 1220
9. Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. Karta Nauczyciela (Dz. U. z 2014 r. poz. 191 i 1198 oraz z 2015 r. poz. 357, 1268 i 1418) ogłoszono dnia 12 lutego 2014 r. obowiązuje od dnia 1 lutego 1982
10. Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych. t.j. Dz.U. 2015 poz. 1242. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 sierpnia 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy

o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych

11. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2015 r. poz. 2156 oraz z 2016 r. poz. 35 i 64) ogłoszona dnia 21 grudnia 2015 r. obowiązuje od dnia 25 października 1991 r.
12. Zasady udostępniania wody wodociągowej dzieciom w placówkach szkolno-wychowawczych bezpieczne formy i zalecenia higieniczno-sanitarne, Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego - Państwowy Zakład Higieny Zakład Higieny Środowiska, Warszawa 2015, s.7